

• יום השתיקה מול יום הזיכרון - מערך לציון יום הזיכרון לשואה ולגבורה •

מרטי הרשקוביץ

יום הזיכרון לשואה ולגבורה הפך עם השנים ל'יום השואה'.

מדוע השמיטו את המילה זיכרון? האם ייתכן שלא באמת זוכרים את השואה, אלא בעיקר מדברים על השואה?

- ✧ בטח שמתם/ן לב שאני, אישית, מעדיף להשמיט את המילה גבורה. למה לדעתכם/ן?
- ✧ מה הייתה השפעת הסמיכות של יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל ונפגעי/ות פעולות האיבה ל"יום השואה"?
- ✧ האם הצורך לזכור בשני אירועים כל כך סמוכים השפיע על האופי של יום הזיכרון לשואה?

הנרטיב בזיכרון השואה

מי שקובע את הנרטיב לגבי אירועים הם המשתתפים או השורדים באירוע. אך בהקשר לשואה, השורדים לא השתתפו בקביעת הנרטיב.

שתיקות | איתמר יעוז קסט | לבת זודי אליזבט ז"ל

כָּבֵר הַתְּפוֹרָרוּ הַסְּפוּרוֹת עַל זְרוּעָה
 כְּמוֹ כְּתוּבוֹת-הַקְּעָקֵעַ שֶׁעַל זְרוּעוֹת הַמְּלָחִים;
 שְׁלוֹשִׁים וְחֲמֵשׁ שָׁנָה גְזָרָה אֵלַם
 עַל סְפוּר הַסְּפוּרוֹת שֶׁעַל זְרוּעָה, הַמְתַּחֵיל ב- A
 לְמַעַן תּוּכַל לַחֲיוֹת אֶת הַכָּאן וְהַעֲכָשׁוּ
 בְּצֶל הַיָּם, הַבַּיִת וְהַיְלָדִים,
 וְאִם הַסְּגִיָּרָה עֲצָמָה מְדֵי פְעָם
 הָיָה זֶה רֶק כְּעֵין הַסֵּט מְקַרֵּי שֶׁל הַשְּׂרוּל;
 וְכֵיכֵת חֲמֵשׁ סְפוּרוֹת נְטוּשׁוֹת מְסֻרְבוֹת בְּמוֹחֵי
 לְשׁוֹב אֶל שְׁתִּיקַת לֹחַ הַכֶּפֶל

חל מפנה בשתיקת השורדות והשורדים בעקבות משפט אייכמן (מתוך אתר יד ושם)

אדולף אייכמן, 1961

שש-עשרה שנים לאחר סיום מלחמת העולם השנייה מיקד משפט אייכמן את שימת הלב לסיפור סבלו של העם היהודי בשואה ופגעותיו, כפי שנגול לפני השופטים והקהל. בתהליך רב שנים, מתום המשפט ועד ימינו אלה, חולל המשפט תפנית מהפכנית בעיצוב תודעת השואה בארץ ובעולם. למעלה ממאה ניצולים נקראו אל הדוכן לספר מזווית אישית על קורותיהם בשואה, ועדויותיהם סדקו את חומת הרתיעה מן השואה, שהייתה עד אז מנת חלקם של ישראלים ויהודים רבים. הרושם העז שהותירו עדויות עורר הד נרחב וגרם לראשונה לקשב ולשימת לב כלפי ניצולי השואה שבקרבתנו, שעד למשפט היססו ואף נמנעו מלספר את סיפורם האישי בשל

חוסר הפתיחות ובשל הרתיעה מצד רבים מילידי הארץ. המשפט הביא לתמורה ניכרת גם בקרב בני הנוער בארץ ובעולם היהודי ביחסם לשואה. עד למשפט הייתה השואה, בעיניהם, נושא מרוחק וערטילאי. משפט אייכמן היה חוליה חשובה ומשמעותית בתהליך הנחלת השואה לתלמידים הישראלים והיהודים. תהליך זה הבשיל בשנות השמונים והתשעים של המאה העשרים, במסעות של תלמידי בתי-ספר לאתרי הגטאות ולמחנות בפולין, ובדמות כתיבת עבודות שורשים. כתולדה של המשפט, השואה נתפסת כיום כחלק בלתי נפרד מזהותו של הישראלי והיהודי.

- ✧ איך לדעתכם/ן עדויות השורדות והשורדים במשפט אייכמן, שהתמקדו בפשעי המלחמה של הנאצים במהלך השואה, השפיעו על עדויות שורדי ושורדות השואה בשנים לאחר מכן?

• יום השתיקה מול יום הזיכרון - מערך לציון יום הזיכרון לשואה ולגבורה •

מרטי הרשקוביץ

ייתכן שבמסגרת העדות הייתה אפשרות לבטא גם רגשות אישיים יותר, אך כפי שניתן לראות בשיר הבא מאת יהודה עמיחי, קיימת רתיעה מחשיפת רגש ומתן עדות מאוד אישית בכל הקשור לטראומה:

מתוך שירי ארץ ציון ירושלים | יהודה עמיחי

שֶׁהַר הַזְכָּרוֹן יִזְכֵּר בְּמִקוֹמִי,
זֶה תִּפְקִידוֹ. שֶׁהֵגַן לְזִכְרֵי יִזְכֵּר,
שֶׁהֶרְחֹב עַל שֵׁם יִזְכֵּר,
שֶׁהִבְנִין הַיְדוּעַ יִזְכֵּר,
שֶׁבֵּית הַתְּפִלָּה עַל שֵׁם אֱלֹהִים יִזְכֵּר,
שֶׁסֶפֶר הַתּוֹרָה הַמִּתְגַּלְגֵּל יִזְכֵּר,
שֶׁהַיִּזְכָּר יִזְכֵּר. שֶׁהַדְּגָלִים יִזְכְּרוּ,
הַתְּכָרִיכִים הַצְּבֻעוֹנִים שֶׁל הַהִיסְטוֹרִיָּה, אֲנֹשֶׁר
הַגּוֹפִים שֶׁעֲטָפוּ הִפְכוּ אֶבֶק. שֶׁהָאֶבֶק יִזְכֵּר.
שֶׁהָאֲשֵׁפָה תִזְכֵּר בְּשַׁעַר. שֶׁהַשְּׁלִיָּה תִזְכֵּר.
שֶׁחֵית הַשְּׂדֵה וְעוֹף הַשָּׁמַיִם יֵאָכְלוּ וַיִּזְכְּרוּ,
שֶׁכֶּלֶם יִזְכְּרוּ. כְּדִי נִשְׁאוּכַל לְנוּחַ.

ביום הזיכרון לשואה עומדים ושותקים. נותנים לאחרים להגיד לנו מה לזכור. אבל זיכרון חייב להיות אישי, דבר שאין מנוס ממנו, כפי שעמיחי כותב. כל זיכרון אחר הוא לא מספק. המסר של עמיחי בעיניי הוא שאסור לנוח ולתת לאנדרטה, למוזיאון או לטקס לזכור במקומו. כשאין זיכרון אישי, אז דורות ההמשך עומדים בחוסר אונים מול הדרישה מהם לזכור.

צְפִירָה | נעמה לבל מדרשת אמ"ת באר ירוחם

מְנַסָּה לְזִכֵּר לְחַוּוֹת
לְהַרְגִישׁ חִבּוּר
לְדַמֵּין לְקוֹנֵן לְבָכוֹת לְהַתְּפַלֵּל
עֶרְפֵּל.
לֹא מְצַלִּיחָה לְהַזְכֵּר.
קוֹפְצַת לְרַגַע תְּמוּנָה
סְבֵתָא - כְּשֶׁהִיְתָה יְלָדָה, מְחִיכֶת
וְעוֹד אֵיזוֹ תְּמוּנָה שֶׁל רִכְבֵּת בְּשָׁחַר לְבָן
אָךְ לֹא מְצַלִּיחָה
לְחַבֵּר בֵּין הַתְּמוּנוֹת
וּלְחַבֵּר אוֹתָן לְיוֹם
לְשַׁעָה, לְהַרְגֵּשָׁה.
רוֹצָה לְזִכֵּר
מִיָּבֶת לְזִכֵּר
וְלֹא יוֹדַעַת
אֵיךְ.

למול הזכרון הממלכתי והאידיאולוגי חסר לנו, דורות ההמשך, זיכרון שעליו אפשר להתבסס. ✧ איך אפשר לדעתכם/להפוך את יום השואה שוב ליום זיכרון?

• יום השתיקה מול יום הזיכרון - מערך לציון יום הזיכרון לשואה ולגבורה •

מרשי הרשקוביץ

חיי, בְּחַיִּי | יהודה עמיהי

הָעוֹלָם מְלֵא זְכִירָה וְשִׁכְחָה
כְּמוֹ יָם וַיִּבְשָׁה, לַפְעָמִים הַזֵּיכָרוֹן
הוּא הַיִּבְשָׁה הַמוֹצֵקֶת וְהַקְּיִימָת
וְלַפְעָמִים הַזֵּיכָרוֹן הוּא הַיָּם שֶׁמְכַסֶּה הַכּוֹל
כְּמוֹ בַּמַּבּוּל, וְהַשִּׁכְחָה הִיא יִבְשָׁה מְצִילָה כְּמוֹ אֲרָרָט

יש זיכרון שהוא טמון בנפשנו, מבוצר, קשה. גלעין שאינו מתפצח. כל עוד זיכרון השואה הוא זיכרון טראומתי ומרתיע - 'זיכרון ים' שמאיים להטביע - נחפש מפלט ממנו.

✧ מהו זיכרון השואה בשבילכם? האם הוא זיכרון מציף כמו ים, המאיים להטביע אתכם/ן בעצבות? או אולי הוא זיכרון יבשה - המחבר לשורשים ולחוסן של אז, כנדבך מוצק ונוכח בתוך הזהות שלכם/ן?

אחת הדרכים להפוך את הזיכרון לאישי הוא טקס "לכל איש יש שם", בו מקריאים את שמות הנרצחות והנרצחים. השם לטקס לקוח מהשיר בעל אותו השם, מאת זלדה.

לכל איש יש שם | זלדה

לְכָל אִישׁ יֵשׁ שֵׁם
שֶׁנָּתַן לוֹ אֱלֹהִים
וְנָתַנוּ לוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ
לְכָל אִישׁ יֵשׁ שֵׁם
שֶׁנָּתַנוּ לוֹ קוֹמָתוֹ וְאָפְן הַיּוֹכֵחַ
וְנָתַן לוֹ הָאָרִיג
לְכָל אִישׁ יֵשׁ שֵׁם
שֶׁנָּתַנוּ לוֹ הַהָרִים
וְנָתַנוּ לוֹ כְּתָלָיו
לְכָל אִישׁ יֵשׁ שֵׁם
שֶׁנָּתַנוּ לוֹ הַמְּזֻלּוֹת
וְנָתַנוּ לוֹ שְׁכָנָיו
לְכָל אִישׁ יֵשׁ שֵׁם
שֶׁנָּתַנוּ לוֹ חֲטָאָיו
וְנָתַנָּהּ לוֹ כְּמִיּהָתוֹ
לְכָל אִישׁ יֵשׁ שֵׁם
שֶׁנָּתַנוּ לוֹ שׁוֹנְאָיו
וְנָתַנָּהּ לוֹ אֲהַבָּתוֹ
לְכָל אִישׁ יֵשׁ שֵׁם
שֶׁנָּתַנוּ לוֹ חֲגִיו
וְנָתַנָּהּ לוֹ מְלֹאכְתּוֹ
לְכָל אִישׁ יֵשׁ שֵׁם
שֶׁנָּתַנוּ לוֹ תְּקוּפוֹת הַשָּׁנָה
וְנָתַן לוֹ עוֹרוֹנוֹ
לְכָל אִישׁ יֵשׁ שֵׁם
שֶׁנָּתַן לוֹ הַיָּם
וְנָתַן לוֹ
מוֹתוֹ.

• יום השתיקה מול יום הזיכרון - מערך לציון יום הזיכרון לשואה ולגבורה •

מרשי הרשקוביץ

◇ במה טקס הקראת השמות דומה לתוכן השיר? במה הוא שונה?

לכל איש יש שם, השם שנתן לו:

אלהים | קומתו | אפן חינוכו | האריג | ההרים | כתליו | המזלות | שכניו | חטאיו | כמיהתו | שונאיו | אהבתו | חגיו | מלאכתו | תקופות השנה | עורונו | הים | מותו

- ◇ למה לדעתכם/ן זלדה בוחרת דווקא באפשרויות אלו כדי לתאר את מתן השם, את מהות האדם?
- ◇ לו היה עליכם/ן לבחור רק 2 אפשרויות מתוך כל אלו כדי להתחבר לשמו של אדם, במה הייתם/ן בוחרים/ות ומדוע?
- ◇ מה מבין האפשרויות האלו פחות חיוני לדעתכם/ן? האם יש אפשרות חיונית בעיניכם/ן שזלדה 'השמיטה'?

אז מה אנו זוכרים/ות ביום זה? אנו רגילים/ות לצפות בסרטים שמתעדים את פשעי הנאצים ואת הסבל של העם שלנו. אך מה יש לזכור היום אם, כפי שאנחנו מציעים/ות, מורידים את הזיכרון הטראומטי?

כתשובה אפשרית לשאלה זו, מומלץ לצפות בחלק מפרק על המשורר הישראלי אבות ישורון מתוך הסדרה הדוקומנטרית "העברים" של כאן 11 (דקה 12:18-21:47)

"הייתי מבקש שכל מי שמחזיק בספר הזה להחזיק בו באהבה לעזור לי בנשיאת העול. הייתי נוטל את כל המהדורה הזאת ומחלקת אותה ברחוב, כחלק מודעה של סרט קולנוע שכולם חפצים בו, הייתי מחלק את הספר לכל מי שחפץ בו מבלי להשאיר לי אף טופס אחד. לי מספיק המכתבים עצמם..." (אבות ישורון)

◇ אבות ישורון עושה תפנית של 180 מעלות. מאדם שהתנתק מהעבר ומהזיכרון, הפך לסוכן של "עבודת הזיכרון". מה לדעתכם/ן גרם לו לצורך להתנתק? להתחבר שוב?

עבודת הזכרונות | אבות ישורון

מי יעשה את עבדת הזכרונות?
 מי יאר מצקה ומצגה,
 מי יצג הלל בלילה,
 מי יכל?
 מי יכל להפסיק כאב?
 בכלל,
 מי יכל
 לעזב?
 החיים ישכח. המתים יזכר.
 אבל הזכרונות צריח מישה
 שישא אתם כקל המה
 הקנכיה. שם אין שקט.
 שם רק שמע.
 יאר לכם פנים.
 ישמ לכם שכחה.
 ישפת לכם שפתי.
 ישלו לכם עמקה.
 יתשלכ לכם שנת אר
 לענק אלי.

• יום השתיקה מול יום הזיכרון - מערך לציון יום הזיכרון לשואה ולגבורה •

מרטי הרשקוביץ

**בקישור הבא ניתן להאזין לקריאה של שיריו של אבות ישורון,
ביניהם "עבודת הזיכרונות":**

הפתרון של אבות ישורון לעבודת הזיכרונות הוא היצירה, פתרון אותו אימצתי בעצמי. שירה של זלדה מציע לנו שבכדי להתחבר לנרצחים ולנרצחות, שמם הרשמי שנתנו להם אימותיהם ואביהם איננו מספיק. מסבי שלי קיבלתי שם בודד. חיפשתי עוד דבר-מה כדי להתחבר אליו.

שמות | מרטי הרשקוביץ

שם אבי אמי הוא מרדכי קליינברט אבל אולי, שהרי היה הבכור, אמו כינתה אותו טעטעל'ה ואביו, אני בטוח, קרא לו מורדכ'ה כפי שאבי קרא לי.

אחותו ואחיו קראו לו אולי, מוטי מלבד האחות הקטנה שקראה לו מומו אפילו לאחר שגדלה.

עמיתיו לעבודה ביקב מן הסתם קראו לו קלייני או משהו כזה אבל ברור שילדיו קראו לו טאטי וגם אשתו.

מלבד מאוחר בלילה, לבד בחדרם היא פיתתה אותו בשמות חיבה אידיים בצליל חושני ורך ואולי לא.

כי השם מרדכי קליינברט לבד נותר וכך לבד מוצק על לוחות זיכרון וחקוק באבן.

כל יתר השמות קיימים רק בזכרונות שנאטמו או ברישומים שטרם שורטטו.

אז אפשר ליצור זיכרון. או שאפשר לחפש זיכרון אחר ביום הזה - זיכרון של חוסן ועמידה איתנה מול אויב. אחד מהאנשים שעסקו בעבודת הזכרונות הכזאת בזמן השואה היה עמנואל רינגלבלום:

"הכל צריך להיות מתועד בלי להשמיט עובדה אחת. וכשיגיע הזמן - והוא יגיע - יקרא וידע העולם מה עשו הרוצחים" (מתוך ארכיון עונג שבת)

ארכיון עונג שבת, המכונה גם ארכיון רינגלבלום, הוא אחד המפעלים המרשימים והייחודיים שיזמו יהודים בימי השואה. ארכיון מחתרתי זה הוקם והופעל ביוזמתו של ד"ר עמנואל רינגלבלום, היסטוריון ופעיל ציבור, במטרה לתעד את מציאות החיים תחת הכיבוש הנאצי. המכתבים הרבים שנאספו על ידי הארכיון ואשר נמצאו לאחר המלחמה מהווים עדות חשובה לעומק מצוקותיהם ולעושר חייהם של יהודי פולין ככלל ויהודי ורשה בפרט, תחת הכיבוש הנאצי. הם מצביעים על כך שלצד הרעב, הצפיפות והמצוקה המתמדת התקיימו בגטו ורשה גם חיים רוחניים עשירים וכי למרות סגירת המוסדות הפוליטיים, החברתיים והתרבותיים ועל אף האיסורים הרבים שהוטלו על הציבור היהודי, מילאו חיי הדת והתרבות כמו גם הפעילויות הפוליטיות וההשתייכויות המפלגתיות חלק מהותי בחיי היהודים. בד בבד הם מעידים על עוז רוחם של אנשי הארכיון שהקדישו מאמצים רבים כדי שלדורות הבאים תהיה תמונה מלאה ככל האפשר אודות חייהם.

• יום השתיקה מול יום הזיכרון - מערך לציון יום הזיכרון לשואה ולגבורה •

מרטי הרשקוביץ

- ✧ מה ההבדל בין זיכרון השואה כפי שאתם/ן מכירים/ות היום לבין זיכרון השואה שעמנאל רינגלבלום רצה להנחיל?
- ✧ למה לדעתכם/ן הסיבות לכך שזיכרון השואה בדרך כלל עוסק יותר בזוועות ובאנטישמיות, ופחות בחוסן והחיוניות שהיו בזמן השואה?

סרקו כדי להציג דוגמה של דף עד שבשימוש "יד ושם".
 אם עמנאל רינגלבלום היה עורך את הטופס בעצמו, מה לדעתכם/ן הוא היה מוסיף? מה הוא היה גורע?

YAD VASHEM

The Holocaust Martyrs' and Heroes' Remembrance Authority
 Hall of Names

יד ושם

רשות הזיכרון לשואה ולגבורה
 היכל השמות

דף עד Page of Testimony

דף עד לרישום והנצחה של הנספים בשואה; נא למלא דף עבור כל נספה בנפרד, בכתב ברור ובאותיות דפוס.
 Page of Testimony for commemoration of the Jews who perished during the Holocaust; please fill in a separate form for each victim, in block capitals

תזן זיכרון השואה והגבורה-שתי"י 1953 קובע בסעיף 2 כי "תפקידו של יד ושם הוא לאסוף אל חסותו את זכרים של כל אלה שבגזע הנשחט (זרעם) שפגלו ומסרו את נפשם, לחרונו ומרדו בנסיגתו ובקנייתו ולחייב את זכרם, לקהילות, לארגונים ולמוסדות שחברו בגלל השתייכותם לגזע היהודי. The Martyrs' and Heroes' Remembrance Law 5713-1953 determines in section 2 that: "The task of Yad Vashem is to gather into the homeland material regarding all those members of the Jewish people who laid down their lives, who fought and rebelled against the Nazi enemy and his collaborators, and to perpetuate their names and those of the communities, organizations and institutions which were destroyed because they were Jewish".			
שם משפחה של הנספה: Maiden name:	שם משפחה לפני הנשואין: Previous/other family name:	שם משפחה של הנספה: Victim's family name:	שם פרטי (גם שם חיבה/כינוי): First name (also nickname):
תמונת הנספה (דרכון) כא לרישום את עטו על הנספה בצד האחורי של הטופס נא לא להדביק.	שם משפחה לפני הנשואין: Maiden name:	שם פרטי (גם שם חיבה/כינוי): First name (also nickname):	שם פרטי: Title:
גיל משוער בעת המוות: Approx. age at death:	תאריך לידה: Date of birth:	מין: Gender:	תואר: Title:
מדינה: Nationality:	ארץ: Country:	מרחוז: Region:	מקום לידה: Place of birth:
שם משפחה: Family name:	שם משפחה: Family name:	שם פרטי: First name:	שם פרטי: First name:
שם משפחה לפני הנשואין: Maiden name:	שם משפחה לפני הנשואין: Maiden name:	שם פרטי: First name:	שם פרטי: First name:
מס' ילדים: No. of children:	מצב משפחתי: Family status:	שם לפני הנשואין: Maiden name:	שם פרטי: First name:
כתובת: Address:	ארץ: Country:	מרחוז: Region:	מקום מגורים קבוע: Permanent residence:
חבר בארגון/תנועה: Member of org./movement:	מקום העבודה: Place of work:	מקום העבודה: Place of work:	מקצוע: Profession:
כתובת: Address:	ארץ: Country:	מרחוז: Region:	מקום מגורים לפני הגירוש: Residence before deportation:
אירועים / פעולות ונקודות בזמן המלחמה (מעצר / גירוש / גטו / מחנה / צעדת מוות / משטור / בריחה / התנגדות / לחימה): Places, events and activities during the war (prison / deportation / ghetto / camp / death march / hiding / escape / resistance / combat):			
תאריך המוות: Date of death:	ארץ: Country:	מרחוז: Region:	מקום המוות: Place of death:
נסיבות המוות: Circumstances of death:			

אני, הח"מ, מצהיר/ת בה כן העדות שמסרת/י על פרטיה נכונה ואמיתית לפי מיטב ידיעתי והכרתי.
 I, the undersigned, hereby declare that this testimony is correct to the best of my knowledge.

שם פרטי: First name:	שם משפחה: Family name:	שם משפחה קודם: Previous/maiden name:
רחוב: Street:	מס' בית: House no.:	כניסה: Entrance:
מדינה: Country:	מס' טלפון: Tel.:	הקרבה (משפחתית/אחרת) לנספה: Relationship to victim (family/other):

בזמן המלחמה הייתי במחנה / בגטו / במשטור / בריחה / ביערות / במחנות (הקף בעיגול)
 During the war I was in a camp / ghetto / forest / the resistance / in hiding / had false papers (circle relevant options)

תאריך: 25.4.99
 מקום: כנרת
 חתימה: [Signature]

"ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם... אשר לא יכרת" ישעיהו נ"ו ה'
 "...And I shall give them in My house and within My walls a memorial and a name... that shall not be cut off" Isaiah, 56:5

לסיכום, כפי שהציע לנו עמיחי, יש זיכרון של טראומה - 'זיכרון ים' - ויש זיכרון של חיוניות - 'זיכרון יבשה'. בעיניי יום הזיכרון לשואה היה עד כה יום זיכרון של טראומה, אך אפשר לזכור אחרת ולהפוך את יום השואה ליום של חיוניות, המאפשר חיבור שאפשר לחבק ואף להודות עליו. יום הזיכרון לשואה הוא לא יום שיש להודות על קיומו, אבל בהחלט יש מקום להודות על האפשרות שלנו להתמודד דרך היצירה, וגם על האפשרות להתחבר לחוסן ולעוצמה שגילו אבות אבותינו בזמן השואה.

יום הזכרון לשואה ולגבורה

התלבטנו רבות האם ניתן לקשר בין יום השואה לאיזושהי תודה. האם יש חיבור שאיננו מלאכותי שניתן לעשות? אולי תודה להסידי אומות עולם? האם זה בכלל "שייך"? ואולי כדאי לדבר דווקא על הימים שאין לומר בהם תודה?

בחרנו לעמוד על כמה מתחים ביום זה: יאוש ואמונה, סופי ואינסופי, שכחה וזכרון

יאוש ואמונה

אני יודעת שבמחנה עבודה אמות בתוך שלושה ימים, אני אשכב ואמות ובכל זאת לא אחשוב שהחיים אינם צודקים. (אתי הילסום, חיים כרותים עמ' 96). כשאני אומרת לאחריים: אין טעם לברוח או להתחבא, לא נצליח להתחמק, מוטב ללכת עם כולם ולנסות לעזור לאחריים עד כמה שאפשר – זה נשמע תבוסתני מדי. זה נשמע לגמרי אחרת ממה שאני מתכוונת. עדיין איני מצליחה לבטא את תחושת החיות והאור שבי, האוצרת בתוכה גם את כל הסבל והמצוקה. אני עדיין מדברת בנימה פילוסופית מלומדת, וזה נשמע כאילו המצאתי לי איזו תיאוריה מנחמת כדי להנעים את החיים. מוטב שאלמד בינתיים לשתוק ולהיות. [...] רצייתי לומר רק זאת: המצוקה כאן באמת נוראה, ובכל זאת, בשעות הערב, כשהיום נסוג ומתרחק, אני צועדת בצעדים קלילים לאורך גדרות התיל ומלבי עולה תמיד התחושה – ואין מה לעשות, זה פשוט כך, זה משהו עמוק ובסיסי: החיים נפלאים ונשגבים... מותר לנו לסבול אבל לא להיכנע לסבל. ואם נישאר בחיים, ונישאר שלמים בגוף ובנפש, ובעיקר בנפש, בלי מרירות, בלי שנאה, תהיה לנו זכות לומר את דברנו אחרי המלחמה. (שם, עמ' 154)

- כיצד הייתם מגדירים את הרגש העולה מתוך המילים של אתי הילסום?

- האם אתם חשים כי היא רואה נכוחה את המציאות?

הניסיון להישאר דבוק באמונת השי"ת אחרי השחרור היה קשה יותר מהניסיון בעת החורבן עצמו... במחנות פיעמה בנו כל הזמן התקווה הגדולה שמיד למחר תבוא הגאולה... וחשבנו שלפתע פתאום תהיה ההתגלות והגאולה ונראה עין בעין מדוע סבלנו ונבין מה הוא החשבון והתכלית של הייסורים. אבל היותר קשה היה יום השחרור – קראו לזה "שחרור", אבל איני יודע איזה שחרור הוא זה – כי אדרבה התגלה לנו החורבן שמסביבנו, ויחד עם זה ראינו ששום דבר לא נשתנה, העולם כמנהגו נוהג והסתר הפנים הוא כפי שהיה ולא מצאנו שום שינוי בעולם.

היהודים יוצאי מחנות ההשמדה התגוללו בצריפים והרוצחים הגרמנים גרו בבתים מסודרים; רציחות ופוגרומים נערכו במקומות רבים, ופליטים יהודים נדדו מארץ לארץ כשהם נאלצים להבריא את הגבולות ושום מדינה לא הייתה מוכנה לקבל אותם, ועוד. לנוכח כל זה יהודים רבים שהחזיקו מעמד ועמדו בניסיונות קשים איבדו, לדאבון ליבנו, את אמונתם ולא עצרו כוח להמשיך הלאה.

יום השחרור, הרב חיים אלטר ראטה, כל הכתוב לחיים, הוצאת בא"ר חיים - בני ברק, עמ' צב

- מדוע היה הנסיון בשחרור קשה מן הנסיון בעת החורבן עצמו?

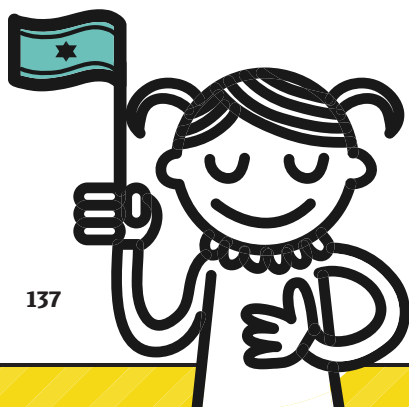
סופי ואינסופי

כאשר אתה רואה חוטם, עיניים מצח וסנטר, ואתה מתאר אותם, אזי אתה פונה אל האחר כאל אוביקט... ייחודן של הפנים נעוץ במה שאינו יכול להצטמצם כדי תפישה. ראשית - יש לציין את עצם תמימותן של הפנים, הצגתן הגלויה ללא הגנה. מבין כל אברי הגוף עור הפנים הוא עירום ביותר ודל ביותר. עירום ביותר - אף שבצורה מהוגנת. ודל ביותר - שכן יש בפנים דלות בסיסית; והראיה, שאדם משתדל לחפות על דלות זו בהעמדות פנים ובגינונים למיניהם. הפנים חשופות ומאוימות, כביכול מגרות אותנו למעשה אלימות. יחד עם זאת, הפנים אוסרות עלינו להרוג... הפנים הן משמעות, משמעות ללא הקשר. האחר ביושר פניו [כלומר: בפניו המישירות, ת"ג] אינו דמות בתוך הקשר. אדם הוא בדרך כלל דמות: פרופסור בסורבון, בנו של פלוני, מה שכתוב בדרכונו... והאופן שבו הוא נוהג להתלבש ולהציג את עצמו. וכל משמעות - שאתה בא לייחס אליו - קשורה בהקשר ההוא. ואילו כאן נהפוך הוא: הפנים הן משמעות לעצמן. אתה - זה אתה... הפנים הן מה שאינך יכול להרוג, או, לפחות, משמעותן היא לומר: 'לא תרצח'.

(עמנואל לוינס, אתיקה והאינסופי, הוצאת הספרים ע"ש י"ל מאגנס, עמ' 67-68).

- מהו אותו רגע מעבר בין ראית אוביקט לסוביקט?

- מדע הפנים אומרות "לא תרצח"?

זכרון ושכחה

משחרב בית האחרון רבו פרושין בישראל שלא היו אוכלין בשר ולא שותין יין. נטפל להם ר' יהושע, אמר להם: מפני מה אין אתם אוכלים בשר? אמרו לו: נאכל בשר, שבכל יום היה תמיד קרב לגבי מזבח ועכשיו בטל?! אמר להם: לא נאכל. ומפני מה אין אתם שותים יין? אמרו לו: יין נשתה, שבכל יום היה מתנסך ע"ג המזבח ועכשיו בטל?! אמר להם: לא נשתה. אמר להם: אם כן, לחם לא נאכל - שממנו היו מביאין שתי הלחם ולחם הפנים, מים לא נשתה - שמהן היו מנסכין מים בחג, תאנים וענבים לא נאכל - שמהן מביאין בכורים בעצרת. שתקו. אמר להם: בני, להתאבל יותר מדאי אי אפשר, ושלא להתאבל כלל אי אפשר; אלא כך אמרו חכמים: סד אדם את ביתו בסיד ומשייר דבר מועט זכר לירושלים. עושה אדם עסקי סעודה ומשייר דבר מועט זכר לירושלים. עושה אשה כל תכשיטיה ומשיירה דבר מועט זכר לירושלים. שנאמר (תהלים קלז): אם אשכתך ירושלים תשכח ימיני תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי. תוספתא סוטה, פרק טו

- מהי המגמה שרווחה בישראל לאחר חורבן הבית? מהי העמדה הנפשית המובילה לזה?
- מהי ההצעה של ר' יהושע: "להתאבל יותר מדאי אי אפשר ושלא להתאבל כלל אי אפשר"?
- מה מציעים חכמים? באיזה מובן טקסים אלו מבטאים אבל?
- האם אנחנו כדור שני ושלישי מחזיקים בטקסים שונים המבטאים: להתאבל יותר מדאי אי אפשר ושלא להתאבל כלל אי אפשר?

בין פרופורציה לפרופורציה

וכאז - כן עתה. כשם שבימים ההם, כאשר פרצה התבערה הענקית מתוככי ארץ הדמים הארורה ולשוונת-האש התפשטו והשתוללו כמעט בכל מדינות אירופה וביחוד בארץ פולין, ושרפו והשמידו את כל בית ישראל, כשם שהיינו אז מוכי-תדהמה והמוח האנשי לא היה מסוגל לתפוס איך מתחולל חזיון-אימים כזה לעין השמש, כיצד נהפכה מדינה שלמה בת מיליוני אנשים למאורה של חיות טרף משתוללות הצמאות לדם יהודי וידיהם המסואבות מבעירות את כבשני-המוות הענקיים של טרבלינקה אושביץ ובלזיץ, בהם שרפו יומם ולילה את גופותיהם של מיליוני הקדושים ואפרם פוזר לכל רוח ועצמותיהם נטחנו ושימשו כדשן לסבון וכזבל לשדות, איך יתכן שכל זה ייעשה על-פני כדור הארץ בריש גלי ובאין

מפריע ליצורים המזוהמים הללו - כך גם עתה, אחרי שחלפה כבר מאז תקופה של כ"ה שנים והתרחקנו מרחק רב מאימי הימים ההם, עדיין התדהמה במקומה עומדת ולית מחשבה תפיסא ביה כלל, אפסה מאתנו נקודת-אור שתפזר קמעא את חשכת המחשבה העוטפת סוגיא זו ותביר מעט את מאורעות השואה. מרבית הספרים והסופרים שכתבו על נושא זה החטיאו את המטרה ולא נגעו אפילו באפס קצהו. ובכגון דא נאמר "המשכיל בעת ההיא ידום" (עמוס, ד'), כי רק הדממה המעיקה של המשכיל היא הביטוי היחיד ההולם את העת ההיא". (בעל הנתיבות שלום, ההרוגה עליך).

• מה הקשר שקושר בעל הנתיבות שלום בין התפיסה בשואה לבין תפיסתינו עכשיו? כיצד שתיקה היא התשובה לאיש משכיל?

שמעתי סיפור מופלא שהתרחש אי שם בחודש אוקטובר 1963 למניינם. הסיפור על זושה ואברם. ניצולי שואה ששרדו את התופת וזכו לעלות לארץ ישראל ולהעמיד בית ומשפחה בעיר הקודש והגלים הגבוהים - נתניה. אברם הוא סנדלר צנוע שלא מרבה במילים וזושה היא עקרת בית שמתמחה בהגדרת המושג "אם פולניה" וכמובן - אפיית עוגיות מנחמות. בדירת שני החדרים הצנועה, עם ריח נפטלין ואבקת סוכר מתוק, הם חיזו בעיקר את העבר והעתיד לבוא. בתם הצעירה שלומית, שבדמה גם כן זורם זיכרון המלחמה ההיא, התעוררה יום אחד לקול זעקות רמות מהסלון המשפחתי (שהיה עבודה גם חדר השינה בדירה הקטנטנה); בעיניים מנומנות ראתה את דמותה של זושה מחזיקה בידה את הווילון הצהוב הגדול שכיסה את חלונות הסלון והיא רוטנת לעברו כאילו כל רגע היה יכול להתעורר לחיים ולענות לה: "איך הוא עשה את זה?! הוא לא מתבייש?!?" זעקה זושה. "זה לא יכול להיות!". זה הזמן לציין כי זהו לא היה ווילון רגיל. הווילון הצהוב הענק (שכיסה בפועל חלון זעיר בגודל של מטר על מטר), היה עבור זושה הפריט הראשון שרכשה בחייה החדשים שהיה עבורה ל"מותרות": ווילון "מפואר". "של עשירים". כמה סמלי. אבל היי, זה רק ווילון, כן? מה כבר יכול להיות? בירור קל העלה שהווילון האהוב על זושה נשלח לניקיון יסודי אצל הכבסן השכונתי (כן, פעם היה כזה דבר) וחזר משם עם פגם קל בקצהו השמאלי התחתון. "אני לא מאמינה שהוא עשה את זה!!", זה אסון! המשיכה והוסיפה כמה ביטויים בידיש שפשוט אי אפשר לתרגם לעברית. "עגמת נפש!!" הוסיפה. שלומית קמה מהספה באסרטיביות, משכה את הווילון בכוח מידה של זושה וצעקה: "די! די כבר!! תפסיקי לצעוק!! ממה את עושה עניין?! בחיים לא ראיתי אותך ככה! את, אמא, שעברת את מחנות ההשמדה הגרועים ביותר, את השואה הנוראית, שאיבדת את כל משפחתך תחת זוועות הגרמנים... איך את מצליחה להתעצבן כל כך מלכלוך קטן ומטופש בווילון?? מי בכלל רואה את זה??"

זושה עצרה, הסתכלה אל בתה היחידה בעיניים ואמרה: "שלומיתק'ה, אחרי כל מה שעברתי שם, אם לא הייתי יכולה להתרגז על הווילונות, לא הייתי יכולה לחיות. היו צריכים לשים אותי מזמן בבית משוגעים". פשוט. ככה. (ליאור טף)

- האם אנו כחברה חיים יותר את המציאות של האדמו"ר מסלונים או של הסיפור שמביא ליאור?